

عسل و دین

در سوره قرآن کریم

علی ربانی سکیا یگانی

سرشناسه : ربانی گلیایگانی، علی، ۱۳۳۴ -
 عنوان و نام پدیدآور : عقل و دین در پرتو قرآن کریم / علی ربانی گلیایگانی.
 مشخصات نشر : قم : نشر رائد، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۴۳۲ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۴۷۵-۴-۷
 وضعیت فهرست نویسی : فیپا
 یادداشت : کتابنامه: ص. [۴۰۲] - ۴۱۱.
 یادداشت : نمایه.
 موضوع : قرآن و عقل
 موضوع : دین -- جنبه های قرآنی
 رد بنوی کنگره : ۱۳۹۲ ۱۰۴BP / ۷۲ع
 رد بنوی : ۱۵۹/۲۹۷
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۱۶۵۱۵۶

شناسنامه کتاب

مؤلف علی ربانی گلیایگانی
 ناشر
 نوبت چاپ
 تیراژ
 ویراستار و طراح جلد حسن مجتبی زاده
 صفحه آرا و حروف نگار عطاء اله نصرتی
 شابک ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۴۷۵-۴-۷
 چاپخانه روح الامین
 قیمت ۱۴۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

صراکز پخش:

۱. قم، بلوار امین، نبش کوچه ۱۱ مؤسسه امام صادق علیه السلام، مرکز تخصصی علم کلام؛ ۰۲۵۱-۳۲۹۳۶۱۶۰
۲. قم، انتشارات رائد؛ ۰۹۱۹۷۴۶۳۱۳۳

فهرست

۱۵	پیش گفتار
۲۱	بخش اول: بحث‌های مقدماتی
۲۳	فصل اول: عقل در لغت و اصطلاح
۲۳	عقل در لغت
۲۵	عقل در اصطلاح
۳۲	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۴	فصل دوم: معانی عقل و واژگان مرتبط با آن در قرآن
۳۴	واژه عقل
۳۸	واژه کِبْ
۴۰	واژه نُهی
۴۱	واژه آحلام
۴۱	واژه حجر
۴۲	نتیجه‌گیری
۴۳	تحقیقی از علامه طباطبائی
۴۶	فصل سوم: قرآن و حجیت عقل
۴۶	حجّت در لغت و اصطلاح
۴۶	حجّت در لغت:
۴۷	حجّت در منطق:

۴۸	حجت در اصول فقه:
۴۸	حجت در قرآن و روایات
۴۸	۱. دلیل درست
۴۹	۲. دلیل نادرست:
۵۰	۳. استدلال برهانی
۵۱	دلایل حجیت عقل در قرآن
۵۱	۱. دعوت به تعقل و خردورزی:
۵۲	۲. به رسمیت شناختن نظام علی و معلولی:
۵۳	۳. بهره گیری از استدلال عقلی
۵۳	۴. بیان فلسفه احکام
۵۴	۵. آسیب شناسی و آسیب زدایی تفکر عقلی
۵۴	الف) گمان گرایی به جای یقین گرایی:
۵۵	ب) تقلید کورکورانه و بی منطق:
۵۵	ج) پیروی از تمایلات انسانی:
۵۶	فصل چهارم: تعریف دین
۵۶	دین در لغت
۵۶	دین در قرآن
۵۸	دین در اصطلاح
۵۸	عنصر مشترک ادیان
۵۹	الف) امر مقدس
۵۹	ب) نجات و رستگاری
۶۰	ج) جهان بینی و ایدئولوژی
۶۱	تعریف عام و خاص دین
۶۲	تعریف های ذاتی و کارکردی
۶۲	تعریف های اعم و اخص دین
۶۸	بخش دوم: عقل و فهم مفاهیم قرآنی
۷۰	فصل اول: نقش عقل در فهم معانی قرآن از نگاه صاحب نظران
۷۴	عقل تجربیدی و عقل تجربی
۷۸	دانش های بشری و تفسیر قرآن

۱۷۹	اعتبار تفسیر عقلی قرآن
۱۸۱	اقسام ادراکات عقلی
۱۸۲	نقش‌های مختلف عقل در تفسیر
۸۲	الف) نقش تبیینی و توضیحی
۸۳	ب) نقش سلبی
۸۳	ج) نقش ایجابی
۸۴	د) کشف استلزامات
۸۵	علوم تجربی و تفسیری قرآن
۸۶	فصل دوم: نقش‌های متفاوت عقل در تفسیر قرآن کریم
۸۶	نقش مبنایی عقل در تفسیر قرآن کریم
۸۹	نقش ابزاری و عمومی عقل در تفسیر
۹۰	نقش تحلیلی و تحقیقی عقل در تفسیر
۹۰	الف. عقل و تبیین استدلال‌های قرآنی
۹۴	ب. عقل و کشف استلزامات آیات
۹۸	ج. عقل و فهم معانی صحیح و عمیق آیات قرآن
۱۰۵	د: عقل و کشف استدلال‌های پنهان آیات
۱۰۷	فصل سوم: عقل فلسفی و عقل تفکیکی
۱۰۷	عقل تفکیکی یا عقل دفائی
۱۱۰	مکتب تفکیک و فراگیری فلسفه
۱۱۱	ارزیابی و نقد
۱۱۲	عقل فلسفی و برهان نبوت
۱۱۳	نکاتی دیگر
۱۱۴	تفسیر نادرست از سخن علامه طباطبائی
۱۱۶	فهم عقلی دین بدون فلسفه
۱۱۷	ارزیابی و نقد
۱۱۸	تأویل ظواهر دینی
۱۱۹	نقد
۱۲۱	فصل چهارم: جایگاه عقل در مساله نبوت از نگاه قرآن
۱۲۱	قرآن و ضرورت نبوت
۱۲۳	اشکال

۱۲۴	 پاسخ
۱۲۶	 قرآن و راه شناخت پیامبران
۱۲۸	 عقل برهانی، خطابی و جدلی
۱۳۲	 هماهنگی آیات قرآن و پیراستگی آن از اختلاف
۱۳۲	 اشکال
۱۳۳	 پاسخ
۱۳۵	 نقد و نظر
۱۳۶	 عادی اولی و ثانوی
۱۳۷	 تذکار
۱۳۸	 معجزه اختصاصی یا مشترک؟
۱۳۹	 نکته ها و بهره ها
۱۴۱	 قرآن و عصمت پیامبران
۱۴۱	 ۱. عصمت پیامبران در دیانت و ابلاغ وحی
۱۴۲	 ۲. عصمت پیامبران از کلام
۱۴۶	 اشکال
۱۴۶	 پاسخ
۱۴۸	 اشکال
۱۴۸	 پاسخ
۱۵۵	 ۷. هدایت یافتگی و هدایت گری بی واسطه
۱۵۶	 اشکال
۱۵۶	 پاسخ
۱۵۷	 اشکال
۱۵۷	 پاسخ
۱۶۰	 بخش سوم: عقل و آموزه های ایمانی
۱۶۲	 فصل اول: عقل و ایمان
۱۶۴	 ایمان و معرفت
۱۶۵	 نسبت ایمان و معرفت از نگاه متکلمان
۱۶۵	 دیدگاه اول: عینیت علم و ایمان
۱۶۸	 بررسی دلایل

۱۷۴	دلایل نادرستی عینیت معرفت و ایمان
۱۷۴	سازگاری معرفت با کفر
۱۷۶	ایمان و اختیار
۱۷۶	نقد
۱۷۶	تقابل ایمان و کفر
۱۷۷	دیدگاه دوم: جزئیت علم در ایمان
۱۷۸	ارزیابی
۱۷۹	دیدگاه سوم: علم شالوده ایمان است
۱۸۱	ارزیابی
۱۸۵	نتیجه
۱۸۶	فصل دوم: ایمان و شک
۱۸۷	نارسایی عقل در ایمان
۱۸۷	۱. مشکل تعلیق و زیاده‌بی ایمان
۱۸۹	۲. پارادوکس انسان - خدا
۱۹۰	۳. نشانه‌های ایمان و بی‌ایمانی در طبیعت
۱۹۱	ناسازگاری عقل و ایمان
۱۹۱	۱. ثبات معرفت و سیلان ایمان
۱۹۳	۲. ایمان و خطر کردن
۱۹۴	جهش ایمانی و انتخاب عقلانی
۱۹۵	۳. ایمان و اختیار
۱۹۷	فرضیه بی‌ارتباطی ایمان با معرفت
۱۹۸	نقد
۲۰۲	فصل سوم: جایگاه عقل در خداشناسی از نگاه قرآن کریم
۲۰۳	قرآن و نخستین گام در خداشناسی
۲۰۳	۱. حدوث جهان
۲۰۴	۲. تحولات و دگرگونی‌های نظام مند
۲۰۴	۳. تأثیر نظام مند پدیده‌های طبیعی در پیدایش شرایط حیات
۲۰۵	۴. تسخیر جهان برای انسان
۲۰۵	۵. تفاوت‌های طبیعی

۲۰۷	۶. زندگی و مرگ
۲۰۹	طبیعت شناسی قرآنی، علمی یا فلسفی؟
۲۰۹	طبیعت شناسی قرآنی و طبیعت شناسی علمی
۲۱۰	طبیعت شناسی قرآنی و طبیعت شناسی فلسفی - کلامی
۲۱۲	ارزش طبیعت شناسی از نگاه قرآن
۲۱۲	قرآن و توحید در خالقیت، ربوبیت و عبادت
۲۱۵	قرآن و توحید ذاتی
۲۱۸	بخش چهارم: عقل و احکام شرعی
۲۲۰	فصل اول: مباحث مقدماتی
۲۲۰	گفتار اول: رابطه عقل و احکام شرعی از نگاه قرآن کریم و روایات
۲۲۰	الف) قرآن کریم
۲۲۱	ب) روایات
۲۲۴	گفتار دوم: تعریف دلیل عقلی - اقسام آن
۲۲۵	ملازمات عقلیه
۲۲۶	دلیل عقلی بر حکم واقعی و ظاهری
۲۲۷	نقش عقل نظری و عقل عملی در کشف حکم شرعی
۲۳۰	گفتار سوم: پیشینه دلیل عقلی در فقه شیعی
۲۳۴	گفتار چهارم: افراط و تفریط در نقش فقهایی عقل
۲۳۴	۱. رویکرد افراطی و اعتماد بر عقل ظنی
۲۳۶	۲. رویکرد تفریطی و انکار نقش اجتهادی عقل
۲۴۱	انتخابی گری و حسن گرای
۲۴۲	نکات تکمیلی
۲۴۶	فصل دوم: مبانی کلامی دلیل عقلی بر احکام شرعی
۲۴۶	مقدمه
۲۴۸	گفتار اول: حسن و قبح ذاتی افعال
۲۵۴	گفتار دوم: هدفمندی افعال الهی
۲۵۴	غایت‌مندی آفرینش
۲۵۶	غایت فعل و غایت فاعل
۲۵۸	دیدگاه حکما

۲۵۸	غرض و مصلحت
۲۵۹	قرآن و غایت‌مندی جهان
۲۶۱	انسان کامل فلسفه آفرینش
۲۶۲	گفتار سوم: شریعت و مصلحت
۲۶۲	تعریف مفاهیم
۲۶۴	تبیین موضوع و بیان دیدگاه‌ها
۲۷۱	۱. دیدگاه نفی مطلق
۲۷۳	۲. دیدگاه اثبات مطلق
۲۷۳	مبانی عقلی دیدگاه اثبات
۲۷۷	نتیجه:
۲۷۸	دلایل و شواهد عقلی دیدگاه اثبات
۲۸۲	۳. بررسی دیدگاه عقل
۲۸۲	الف) مصلحت بشری و احکام ظاهری
۲۸۳	ب) احکام وضعی و مصالح بشری
۲۸۳	۴. بررسی دیدگاه اثبات و نفی محدود
۲۹۲	گفتار چهارم: عقل و درک ملاکات احکام شرعی
۲۹۲	دیدگاه انکار
۲۹۴	دلایل دیدگاه انکار
۲۹۵	بررسی و نقد
۲۹۵	۱. خطا پذیری عقل بشر
۲۹۶	۲. ضوابط مصلحت
۳۰۴	۳. عقل و درک ملاکات احکام شرعی از نگاه روایات
۳۱۰	فصل سوم: قواعد عقلی استنباط
۳۱۰	مقدمه
۳۱۲	گفتار اول: قاعده ملازمه: تلازم حکم عقل و شرع
۳۱۳	برهان عقلی بر ملازمه حکم عقل و شرع
۳۱۴	آفریدگار عاقلان
۳۱۸	دلایل نقلی بر ملازمه حکم عقل و شرع
۳۲۱	بررسی اشکالات
۳۲۱	۱. اعتبار خطاب لفظی در حکم شرعی

۳۲۲	 بررسی و نقد
۳۲۴	۲. قاعده ملازمه و تکلیف امتحانی
۳۲۵	 بررسی و نقد
۳۲۶	۳. قاعده ملازمه و احکام شرعی در مقام تقیه
۳۲۶	 بررسی و نقد
۳۲۷	۴. قاعده ملازمه و تکلیف تعبدی
۳۲۸	 بررسی و نقد
۳۳۰	۵. قاعده ملازمه و ادله نفی برخی تکالیف
۳۳۱	 بررسی و نقد
۳۳۲	۶. قاعده ملازمه و حکمت‌های غیر فراگیر
۳۳۲	 بررسی و نقد
۳۳۳	۷. قاعده ملازمه و احکام ناسخیه
۳۳۳	 بررسی و نقد
۳۳۳	۸. قاعده ملازمه و آیه نفی عذاب
۳۳۴	 بررسی و نقد
۳۳۵	۹. استدلال به روایات
۳۳۹	گفتار دوم: قاعده اهم و مهم در تراحم مصالح و مفاسد
۳۳۹	 مقدمه
۳۴۰	 صور تراحم مصالح و مفاسد
۳۴۲	 مبنا و جایگاه قاعده اهم و مهم در فقه اسلامی
۳۴۳	 ضوابط تشخیص اهمیت مصالح و مفاسد
۳۴۶	 تقیه و قاعده اهم و مهم
۳۴۹	 قبول ولایت از سوی حاکم جائز
۳۵۰	 نقد و نظر
۳۵۱	 ارزیابی
۳۵۳	گفتار سوم: تنقیح مناط و الغاء خصوصیت
۳۵۶	 تنقیح مناط و الغاء خصوصیت در فتاوی فقهی
۳۵۹	 تنقیح مناط و قیاس
۳۶۰	 مذاق شارع

۳۶۳	مقدمه
۳۶۴	ارزیابی روش تفریطی واعتدالی
۳۶۵	نمونه‌ها
۳۷۱	بررسی و نقد دیدگاه افراطی
۳۷۲	۱. ذاتیات و عرضیات دین
۳۷۲	ذاتی و عرضی دین کدامند؟
۳۷۳	الف) سلوک توحیدی
۳۷۳	ب) ذاتی آن است که مقوم دین است
۳۷۴	ج) مطلوب بالذات و بالغیر
۳۷۵	د) انتظار بشر از دین
۳۷۷	هـ) پرسش‌ها و پاسخ‌ها
۳۷۸	حاصل نقدها
۳۷۹	۲. امضائی بودن احکام اجتماعی اسلام
۳۸۰	نقد
۳۸۵	۳. مصلحت‌های پنهان و آشکار
۳۸۵	ارزیابی و نقد
۳۸۹	۴. محدودیت‌های ناگزیر در قوانین اجتماعی
۳۹۰	ارزیابی و نقد
۳۹۲	برداشتی نادرست
۳۹۲	نقد
۳۹۴	مقایسه‌ای نابجا
۳۹۴	نقد
۳۹۹	کتابنامه
۴۰۸	فهرست: آیات
۴۲۰	فهرست: روایات
۴۲۲	فهرست: موضوعات
۴۳۲	فهرست: اشخاص
۴۳۶	فهرست: ادیان، مکاتب، فرقه‌ها، گروه‌ها

پیش‌گفتار

عقل ورزی و دین‌مداری ویژگی انسان به شمار می‌رود. انسان هم از قوه خرد برخوردار است و هم میل به تعالی و تقدس دارد، تعالی و تقدس که در خداپرستی تبلور می‌یابد. روح و گوهر دین به شمار می‌رود. بنابراین، انسان به مقتضای سرشت خویش، به تعقل، تعالی و تقدس گرایش دارد. از این قاعده فطری دو نکته به دست می‌آید: یکی این که عقل و دین با یکدیگر سازگارند، و دیگر این که نسبت آن دو تاریخی به درازای تاریخ خلقت انسان دارد.

اما از آن‌جا که انسان علاوه بر تمایلات فطری و متعالی، تمایلات غریزی و حیوانی نیز دارد، و گذشته از قوه خرد، از قوه وهم و خیال نیز برخوردار است، راه تعقل و تقدس برای او هموار نبوده و فراز و فرودها، قله‌ها و پرتگاه‌هایی را پشت سر گذاشته و پیش‌رو دارد و خواهد داشت. از این رو گاهی به قله عقلانیت و دیانت فراز می‌آید و گاهی در پرتگاه وهم و خیال و تمایلات حیوانی سقوط می‌کند. چه بسا توهم را تعقل می‌پندارد و یا اسیر عقل معاش شده و از عقل معاد غافل می‌شود، یا تقدس بدلی و غیر اصیل را جایگزین تقدس اصیل و تعالی‌بخش می‌کند. ای خلط و خبط منشأ دین‌ستیزی کسانی و دین‌گریزی کسان دیگر شده است، چه این که افرادی نیز در دفاع از دینداری، خردورزی را تخطئه کرده‌اند.

پیامبران الهی که قله نشینان تعقل و تدین بوده‌اند، بشریت را به دین‌مداری و عقل‌ورزی دعوت کرده‌اند. پس از آنان جانشینانشان و در مرتبه بعد عالمان ربانی که وارثان علوم انبیاء و اوصیائند، پرچمداران خردورزی و دیانت اصیل بوده‌اند. ایشان در روزگار معاصر نیز حاملان این رسالت الهی‌اند، چنان‌که در آینده هم چنین خواهد بود.

بحث درباره نسبت میان عقل و دین در عصر جدید از اهمیت و حساسیت بالایی برخوردار است. برخوردهای ناصواب متولیان دین در جهان مسیحیت با فلاسفه و دانشمندان از یک سو، و غرور علمی و عقلی برخی از فلاسفه و دانشمندان پس از رنسانس از سوی دیگر، سبب شکاف و شقاق میان عقل و دین گردید. در این میان گروهی از دانشمندان و متألهان و فیلسوفان به انگیزه یافتن راه حلی برای معضل تعارض علم و دین، پژوهشی در این‌باره را سرلوحه کار خود قرار دادند. این بحث‌ها که در آغاز در دنیای غرب مسیحی مطرح شده بود، به تدریج به جهان اسلام راه یافت و مسأله رابطه عقل و دین یا علم و دین به عنوان مسأله‌ای نوین و مهم مورد بحث و پژوهش قرار گرفت. این مسأله در دو طرح مطرح شده است: یکی در زمینه نسبت عقل با وحی و آموزه‌ها و احکام وحیانی، و دیگر در زمینه نسبت عقل با ایمان دینی.

دیدگاه‌های مطرح شده درباره نسبت میان عقل و آموزه‌ها و احکام وحیانی را می‌توان به دو دسته نادرست و درست تقسیم کرد. دیدگاه‌های نادرست عبارتند از:

۱. دیدگاه منکران وحی؛ آنان کسانی هستند که همتی را تساوی با ماده انگاشته و حقایق متافیزیکی را منکر شده‌اند. دهری‌ها و ماتریالیست‌ها طرفداران این دیدگاه هستند. براهین عقلی در اثبات ماوراء طبیعت، نادرستی این دیدگاه را ثابت کرده است.
۲. دیدگاه معتقدان به عالم متافیزیک و منکران وحی و آموزه‌ها و احکام وحیانی. براهمه در قدیم و دئیست‌ها در عصر جدید طرفداران این دیدگاه بوده‌اند، براهین عقلی بر ضرورت وحی در زندگی بشر نادرستی این دیدگاه را اثبات نموده است.

۱. دئیسم (deism) دو معنا دارد: ۱. خداوند پس از آن که جهان را آفرید آن را به حال خود رها کرد. نسبت خداوند با عالم مانند نسبت سازنده ساعت با ساعت است که پس از ساختن، ساعت به صورت خودکار عمل می‌کند. ۲. دین منهای وحی و شریعت آسمانی؛ خداوند برای نظام اخلاقی و اجتماعی بشر قوانینی را وحی نکرده است. رک: فلسفه و ایمان مسیحی، ص ۷۰-۷۱.

۳. دیدگاه کسانی که وحی و نبوت را قبول دارند، اما آن را به تجربه دینی تفسیر می‌کنند. بر اساس این تفسیر از وحی، معارف و احکام وحیانی انکار می‌شود. دلایل نادرستی دیدگاه پیشین، نادرستی این دیدگاه را نیز اثبات می‌کند. علاوه بر این که این تفسیر از وحی با مفاد روشن آیات و روایات درباره وحی و نبوت نیز ناسازگار است.

۴. دیدگاه کسانی که وحی لفظی را می‌پذیرند، ولی مفاد و مدلول آن را صرفاً بر اساس یافته‌های عقلی و علمی تفسیر می‌کنند. نادرستی این دیدگاه بدان جهت است که در این صورت وحی هیچ گونه نقش معرفت بخشی و هدایت‌گری نخواهد داشت. اگر عقل و دانش بشر برای هدایت او در حوزه بایدها و نبایدهای عقیدتی، اخلاقی و اجتماعی کافی است، وحی و نبوت لغو و بی اثر خواهد بود. بنابراین، دلایل ضرورت وحی و شریعت، نادرستی این دیدگاه را نیز ثابت می‌کند.

۵. دیدگاه کسانی که حجیت عقل را تنها در مرحله قبل از اثبات وحی و نبوت می‌پذیرند و پس از آن برای عقل حجیت اعتباری قائل نیستند. عده‌ای از عالمان اسلامی (شیعی و سنی) این دیدگاه را برگزیده‌اند، دلایلی که بر نقش معرفت بخشی و حجیت عقل در فهم و استنباط احکام شرعی و معارف دینی اقامه شده است نادرستی این دیدگاه را آشکار می‌سازد.

دیدگاه درست درباره نسبت میان عقل و وحی این است که عقل در دین‌شناسی کارکردهای متفاوتی دارد:

الف). نخستین نقش عقل مربوط به معرفت‌های بنیادین دینی است؛ یعنی عقاید و باورهایی که شالوده و بنیاد وحی به شمار می‌روند، اثبات وجود خداوند، اثبات علم، قدرت و حکمت الهی، ضرورت نبوت و شریعت وحیانی و عصمت پیامبران الهی از این دسته‌اند. (نقش معرفت‌شناسی عقل).

ب). کارکرد دیگر عقل در دین‌شناسی این است که می‌تواند در عرض وحی، کاشف احکام شرعی می‌باشد: «کل ما حکم به العقل حکم به الشرع». (نقش فقه‌ای عقل)

ج). کارکرد دیگر عقل در دین شناسی، نقش آن در فهم مفاهیم و مدالیل متون وحیانی (کتاب و سنت) است. (نقش تفسیری عقل)

د). دفاع از اصول و فروع دین از دیگر کارکردهای عقل در دین شناسی است. این امر، مهم ترین رسالت علم کلام به شمار می رود. (نقش کلامی عقل)

درباره نسبت میان عقل و ایمان دینی نیز دیدگاه های متفاوتی مطرح شده است: برخی عقل و ایمان را دو مقوله ناسازگار انگاشته اند که یکی از قرائت های «ایمان گرایی» در عصر جدید به شمار می رود. گروهی دیگر به سازگاری نسبت عقل و ایمان باور دارند؛ آنان دو دسته اند: عده ای عقل را مقدم بر ایمان می دانند، و عده ای دیگر به تقدم ایمان بر عقل معتقدند. در این میان گروه دیگری به تفکیک دو حوزه عقل و ایمان از یکدیگر قائل شده اند.^۱

دیدگاه درست در این باره این است که اولاً: عقل و ایمان هیچ گونه ناسازگاری با یکدیگر ندارند و ثانیاً: عقل بر ایمان مقدم است، زیرا ایمان که به معنای تصدیق یا التزام قلبی است متعلق می خواهد، و متعلق آن باید معلوم باشد. علم به متعلق ایمان - خواه علم حصولی باشد خواه علم حضوری - مبتنی بر تفکر و برهان عقلی است، زیرا راه استدلال (علم حصولی) مقدم بر راه سلوک (علم حضوری) است، چون نخست باید اثبات شود که منزل و مقصدی وجود دارد و از طریق سلوک باطنی می توان به آن رسید، تا بتوان در آن راه گام نهاد.^۲

دیدگاه مزبور را می توان «عقل گرایی اعتدالی» نامید که با «عقل گرایی حداکثری» که برخی از فلاسفه غربی تعریف کرده اند، یعنی اثبات عقلی مستقیم و بی واسطه همه آموزه های ایمانی، متفاوت است، چنان که با «عقل گرایی انتقادی»^۳ که برخی دیگر از فلاسفه غربی مطرح کرده اند نیز تفاوت دارد، زیرا عقل گرایی انتقادی هیچ معرفت یقینی

۱. رک: اتین ژیلسون، عقل و وحی در قرون وسطی، ترجمه شهرام پازوکی.

۲. رک: عبدالرزاق لاهیجی، گره مراد، ص ۳۲.

۳. درباره عقل گرایی حداکثری و عقل گرایی انتقادی رک: مایکل پترسون و دیگران، عقل و اعتقاد دینی، ترجمه احمد نراقی - ابراهیم سلطانی، ص ۷۲-۷۸ و ۸۵-۹۱.

و قطعی را قبول ندارد، در حالی که معرفت‌های یقینی و قطعی مورد قبول عقل‌گرایی اعتدالی است.^۱

در بخش اول اثر پیش‌رو، بحث‌هایی مقدماتی درباره عقل و دین مطرح شده است، مانند: تعریف لغوی و اصطلاحی عقل، کاربردهای عقل در قرآن، حجیت عقل، تعریف و اقسام دین. در بخش دوم، نقش و کارکرد عقل در فهم مفاهیم قرآنی بررسی شده است این بحث در حقیقت نقش تفسیری عقل را روشن می‌سازد. بخش سوم، نقش عقل را در ایمان دینی و آموزه‌های بنیادی دین، یعنی توحید و نبوت پژوهیده است. این بحث به نقش کلامی عقل در حوزه دین پژوهی مربوط می‌شود. نقش فقاهتی عقل در کشف و استنباط احکام شرعی در بخش چهارم مورد بررسی قرار گرفته است. مجموعه این مباحث طی دو سال تحصیلی (۸۹-۹۰ و ۹۰-۹۱) در سلسله بحث‌های کلام جدید برای جمعی از محققان و فضیلاي حوزه علمیه قم (مدرسه فیضیه) تدریس گردیده است. امید آن که برای خوانندگان ارجمند سودمند باشد. انتقادات و پیشنهادهای اهل نظر منتی بر نویسنده و عامل تکامل و بالندگی پژوهش در عرصه عقل و دین خواهد بود.

م. ح. حوزه علمیه

علی ربانی گلپایگانی

۱۳۹۲/۱/۸ ش

برابر با ۱۶ جمادی الاولی ۱۴۳۴ ق